

UDK 272-722.52Vrhovac, M.
272-722.525(497.521.2Zagreb)“1792/1794”(091)
<https://doi.org/10.53745/ccp.46.90.4>

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 19. veljače 2022.

Prihvaćeno za objavljivanje: 16. svibnja 2022.

BISKUP VRHOVAC I ZAGREBAČKI KAPTOL ZA TRAJANJA VIZITACIJE KATEDRALNOG ARHIĐAKONATA 1792. – 1794. GODINE U SVJETLU RASPRAVA *REFLEXIONES DE REFORMATIONE CLERI ZAGRABIENSIS* *I VINDICIAE CLERI ZAGRABIENSIS*

Stipe LEDIĆ

Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242, 10 000 Zagreb
stipe.ledic@unicath.hr

U Zagrebu je u rujnu 1792. godine objavljena anonimna rasprava Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis, a početkom 1793. Josip Keresturi odgovorio je također anonimno raspravom Vindiciae cleri Zagrabiensis.¹ Obje su rasprave nastale u kontekstu Vrhovčeve vizitacije Katedralnog arhiđakonata od 1792. do 1794. godine. Cilj ovoga rada je detaljnom analizom latinskog teksta predstaviti oba djela kao narativne povijesne izvore u kojima se iščitava i otkriva problematika Zagrebačke biskupije te mentalitet i namjere naručitelja spisa. Pažljivim iščitavanjem dolazi se do zaključka da je Reflexione de reformatione cleri Zagrabiensis odražavao reformsku politiku biskupa Vrhovca i da nije bio koncipiran samo kao difamacija Zagrebačkog kaptola. Također, djelo pisca Josipa Keresturija Vindiciae cleri Zagrabiensis ne

¹ *Vindiciae cleri Zagrabiensis contra reflexiones Hieronymi Szabadhegy et Ladislai Fogassi eiusdem cleri reformatorem* (»Obrana zagrebačkog klera protiv razmatranja Jeronima Szabadhegyja i Ladislava Fogassija, reformatora istog tog klera«; dalje: *Vindiciae cleri Zagrabiensis*) djelo je Josipa Keresturija (1739. – 1794.). Knjigu posjeduje više knjižnica, a dostupna je i u digitalnom formatu. Djelo je objavljeno pod pseudonimom *Cribrator*, a kao mjesto i vrijeme tiskanja: *Philadelphiae, 1793*. Usp. Stipe LEDIĆ, *Josip Keresturi – javno djelovanje i politička misao*, doktorska disertacija obranjena na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2018., str. 33–36. *Vindiciae cleri Zagrabiensis* u samom naslovu spominje spis s kojim polemizira i navodi pseudonime autora. *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis altissimo throno Regio propositae per nobilem Hieronimum Szabadhegy et Ladislaum Fogassy notis illustratae* (»Razmatranja o reformi zagrebačkog klera izložena uzvišenom kraljevskom prijestolju po Jeronimu Szabadhegyja i popraćena bilješkama Ladislava Fogassyja«) pronašao sam u Metropolitanskoj knjižnici (sign. M 5.624, privez 2) (dalje: *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis*); i to je, prema dosadašnjem uvidu, jedini primjerak knjige u Hrvatskoj jer je nisam pronašao u drugim relevantnim knjižnicama i arhivima. Nema je ni u katalozima stranih knjižnica.

iscrpljuje se samo na »obrani« Kaptola nego svojim slojevitim diskursom ostavlja svjedočanstvo intenzivnog reformskog zamaha biskupa Vrhovca, ali i tadašnje problematike Zagrebačke biskupije i mentaliteta protagonista sukoba.

KLJUČNE RIJEČI: Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis, Vindiciae cleri Zagrabienensis, biskup Maksimilijan Vrhovac, Zagrebački kaptol, Josip Keresturi.

Uvod

Tijekom vizitacije sukobi između većine kanonika Zagrebačkog kaptola i biskupa Vrhovca nisu ostali u okviru njihove međusobne prepiske.² Ujesen prve godine vizitacije u Zagrebu se pojavila tiskana rasprava *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis*. U njoj je većina zagrebačkih kanonika poimence optužena za neizvršavanje kanoničkih svećeničkih obveza u stolnoj crkvi, neprimjeren život i spletke protiv biskupa Vrhovca. Predstavnici Zagrebačkog kaptola pohodili su biskupa 26. rujna 1792. godine zbog objavljivanja toga anonimnog spisa kojim je u javnosti, prema njihovu iskazu, teško povrijeđen ugled dijela kanonika, a time i samog Kaptola.³ Budući da je komunikacija između biskupa i Kaptola dotad bila isključivo pisana i gotovo svakodnevna, možemo pretpostaviti je da se difamirajući spis pojavio koji dan ranije. Njihov odgovor u smislu iznošenja »javne obrane« (*vindiciae*) i pobijanja onoga što je u njemu negativno izrečeno bilo o pojedinim kanonicima bilo o instituciji Zagrebačkog kaptola, ali i s osvrtom na druge teme, objavljen je u Zagrebu početkom 1793. godine. Pojavom i dostupnošću tih polemičkih spisa o djelovanju pojedinih kanonika, značaju Kaptola i drugoj problematici Zagrebačke biskupije rasprava je izišla iz crkvenih institucijskih okvira i postala zagrebački, ali i šire društveni fenomen. Objavljena djela sadržajno i problemski gotovo su potpuno nepoznata hrvatskoj historiografiji.⁴ U ovom radu analizira se diskurs obaju spisa. Na temelju te analize i drugoga arhivskog gradiva rasvjetljava se tko su bili autori, odnosno naručitelji pojedinog spisa, i koje su poruke željeli podijeliti s javnošću. Uvid u izvorne tekstove i njihova interpretacija omogućuju uspostavu narativa pojedinog djela, a potom i upoznavanje s najvažnijim temama i problematikom zagrebačke Crkve s kraja 18. stoljeća, s kojom je preko navedenih rasprava bila upoznata šira javnost. Na taj je način ovaj rad poticaj i

---

² Rasprave su nastale za vizitacije Katedralnog arhidakonata 1792. – 1794. kao odraz suodnosna biskupa Vrhovca i Zagrebačkog kaptola. Preduvjet za njihovo razumijevanje bio je uvid u vizitaciju. Za tijek i problematiku vizitacije Katedralnog arhidakonata 1792. – 1794. usp. Stipe LEDIĆ, »Vizitacija Katedralnog arhidakonata biskupa Maksimilijana Vrhovca«, *Croatica christiana periodica*, god. 46, br. 89, Zagreb, 2022., str. 73–90. U tom je radu najavljena rasprava o značenju obaju navedenih djela.

³ Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje NAZ), fond *Kanonske vizitacije* (dalje KV), *Protokoli* 203, *Acta visitationis*, točka 112.

⁴ Hoško spominje oba naslova. On polazi od djela Tituša Brezovačkog, *Authoris et Reflexionum de reformatione cleri Zagrabienensis per nob. d. Hieronymum Szabadhedyi / propositarum confutatio per r. d. Titum Brezovachky praesbiterum ex Paulinum opposita, Zagabriae, 1793*. Riječ je također o »pobijanju« djela *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis*. U ovom ga radu ne obrađujem jer je Brezovački na 62 stranice teksta svoje pobijanje svodio na negiranje bez rasprave. Iz Hoškova teksta iščitava se da nije čitao *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* jer donosi samo one dijelove koje Brezovački navodi u svom djelu. Hoško se u desetak redaka osvrnuo na tri parcijalne Keresturijeve misli što ga je, budući da nije poznavao kontekst, navelo na pogrešne zaključke. Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, »Liberalni katolicizam kao sastojnica ideologije ilirizma«, *Croatica christiana periodica*, god. 15, br. 28, Zagreb, 1991., str. 51.

pomoć u daljnjim istraživanjima povijesti društva i mentaliteta prije svega crkvenih, ali i drugih skupina zagrebačkog društva Zagrebačke biskupije u drugoj polovici 18. stoljeća. Također, rad odgovara na pitanje koji su kanonici bili prokazani za nedoličan život i utvrđuje njihovu ulogu u otporu biskupu Vrhovcu s ciljem sprječavanja uspješnog završetka kanonske vizitacije Katedralnog arhiđakonata prema njegovim planovima. Pojava rasprave *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* potaknula je kanonike na privremenu suradnju s biskupom i izjavu da će izvršiti svoje obveze glede vizitacije. No, obećanje nisu ispunili, nego su sljedeće dvije godine još intenzivnije radili na opstruiranju biskupove vizitacije.⁵ Stoga je potrebno odgovoriti na pitanje je li djelo *Vindiciae cleri Zagrabienensis* bilo dio strategije Zagrebačkog kaptola za obranu vlastitog ugleda i borbe protiv reformi koje je kanio provesti biskup Vrhovac te sadrži li to djelo kakav prikriven narativ.

1. *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis*

Kada kanonska vizitacija Katedralnog arhiđakonata traje gotovo tri godine, a isljeđivanje na crkvenom sudu još pet godina, nameće se pitanje o razlozima koji su do toga doveli. Riječ je o biskupovu pohodu koji je ponajprije podrazumijevao pregled materijalnih i liturgijskih prilika stolne crkve i uz nju vezanih institucija Zagrebačkog kaptola i njemu podređenog Zbora prebendara. Osim same najave vizitacije gotovo da nema isprave iz fonda Kanonska vizitacije Katedralnog arhiđakonata 1792. – 1794. g. (odnosno 1800.) koji ne bi posvjedočio potpuno suprotna stajališta Zagrebačkog kaptola i biskupa Vrhovca.⁶ Svi ti dokumenti svjedoče ne samo o pravnim razilaženjima nego i o društvenim sukobima koji su proizlazili iz potpuno suprotstavljenih poimanja uloge biskupske službe i Kaptola u upravljanju Zagrebačkom biskupijom. O razmjerima sukoba dviju strana, pored svih međusobnih dopisa i priziva na vladara i sud, zorno svjedoči i spis *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis*. Spomenuto kaptolsko izaslanstvo 26. rujna 1792. godine referiralo se pred biskupom na spis, prepoznajući u njemu difamaciju pojedinih kanonika i institucije Zagrebačkog kaptola, ali ne spominjući druge teme koje su u raspravi obrađene. Nema sumnje da je posjeta predstavnika Kaptola bila izraz dramatike trenutka i da se dogodila *ad hoc*.⁷ Zbog tog iznenadnog posjeta biskupu i obećanja da će Kaptol surađivati oko završetka vizitacije ako biskup stane u njihovu obranu, nameće se zaključak da je spis imao značajan odjek u javnosti. No, već prvo čitanje otkriva da je rasprava bila samo dijelom uperena protiv nekih kanonika, dok većina teksta sadrži cijeli niz analiza i prijedloga kako za preuređenjem djelovanja Zagrebačkog kaptola tako i za poboljšanjem pastoralnog života i rada župnika i kapelana u župama.

Knjiga *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* je u osminkom formatu 10x16 centimetara, sadrži naslovnu stranicu, praznu stranicu i šezdeset i jednu stranicu teksta. Navedeno je fiktivno mjesto tiskanja *Verioduni*, a godina 1792. napisana arapskim bro-

⁵ Usp. S. LEDIĆ, »Vizitacija Katedralnog arhiđakonata biskupa Maksimilijana Vrhovca«, str. 86–88.

⁶ Usp. *Isto*, bilj. 4; *passim*.

⁷ Cjelokupna komunikacija između biskupa i Kaptola tijekom vizitacije odvijala se pismenim putem. Posjet kanonika biskupu 26. rujna 1792. godine jedini je zabilježen usmeni razgovor tijekom vizitacije. Usp. *Isto*, *passim*.

jem.⁸ Autori su potpisani pseudonimima *Hieronymus Szabadhegyus* i *Ladislaus Fogassius*. Prema onome što Keresturi navodi u uvodu, spis je dospio do bečkog dvora, najvažnijih političkih tijela te je općenito bio čitan po čitavu Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu.⁹ Ako su takve tvrdnje napisane u interesu obrane ugleda Zagrebačkog kaptola, onda je sigurno da je dospio u ruke mnogih čitatelja, kao što Keresturi napominje. Pisac se raspravom izravno obratio habsburškom vladaru. U ime župnika i kapelana, odnosno, kako na više mjesta stoji, u ime »nižeg klera« Zagrebačke biskupije obraćaju mu se dvojica župnika koji su se potpisali navedenim pseudonimima.¹⁰ Spis je podijeljen na dvadeset i osam kratkih poglavlja numeriranih arapskim brojevima. Uvodni i završni dio nemaju naslov i nisu numerirani.¹¹ U završnom dijelu ističe se da je spis nastao radi iznošenja »žalbi i želja« (*gravamina et desideria*) »nižeg klera«. Uvodno obraćanje svjedoči da je autor poznao jozefinsko pozitivno vrednovanje uloge župnika. Naime, obraćajući se vladaru kao paternalističkom zaštitniku piše »da smo mi župnici oni vojnici Vašeg Presvetog Visočanstva« koji u svakodnevnom teškim prilikama među pukom provode vladarevu politiku.¹² Vladar je za njih zaštitnik nižih slojeva društva te mu se župnici obraćaju kao suverenu koji ima moć poboljšati njihov položaj. Da bi potvrdio svoju tezu o vladaru, koji je brinuo za niže slojeve društva i od njih »mnogo naučio«, autor se referirao na putovanja pokojnog cara Josipa II.¹³ U završnom obraćanju naglašava da je svjestan kompleksnog odnosa vladara i crkvene hijerarhije. Zatim se referira na suvremene revolucionarne prilike u Europi i duh vremena koji je »protivan Katoličkoj crkvi«. No, sve te nedaće, stoji zaključno, Crkva će nadvladati jer nju i narod prema Božjem naumu štiti sam vladar.

Tekst je nabijen sadržajem i porukama. Tematski nije koherentan, stoga ga je potrebno prikazati po poglavljima kako bi se dobio cjelovit uvid. Prva tri poglavlja problematiziraju službu arhiđakona. Autor vrlo plastično suprotstavlja svakodnevni život župnika i kapelana sa svim njihovim župnim obvezama i nedaćama prema životu arhiđakona, koji kao kanonik boraveći u Zagrebu dokolichari i ne poznaje stvarno stanje u pojedinoj župi. Koliko su kanonici arhiđakoni bili neupućeni u zbivanja u svom arhiđakonatu, pokazuje se tvrd-

⁸ Keresturi ironično piše opasku: »Liber Rexlexionum Verioduni impressus in titulo exprimitur, verius Falsoduni.« Dakle, Keresturi se na latinskom igra suprotstavljanjem pojmova. Fiktivni *Verioduni* kao »mjesto istine«, po njemu treba zamijeniti fiktivnim *Falsoduni*, tj. »mjestom laži«. *Vindiciae cleri Zagrabienensis*, str. 174.

⁹ *Isto*, str. 1. Keresturi je obnašao službu dvorskog agenta pri Ugarskoj dvorskoj kancelariji, a nakon njega dvorskim agentom pri istoj kancelariji postao je njegov brat Stjepan Keresturi, što znači da je imao pouzdane informacije o spisu. Usp. S. LEDIĆ, *Josip Keresturi – javno djelovanje i politička misao, passim*. Knjigu je čitao i Ignjat Martinović jer je spominje u svom spisu. Ignjat Martinović, *Status Regni Hungariae anno 1792.*, str. 19.

¹⁰ Tekst je popraćen bilješkama u kojim se za pojedine tvrdnje daje podrobnije objašnjenje. Za autora teksta predstavljen je *Hieronymus Szabadhegyus* i *Ladislaus Fogassius*. *Vindiciae cleri Zagrabienensis*, str. 17.

¹¹ Poglavlja u knjizi označena su arapskim brojkama. Zbog preglednosti navodim ih rimskim. Ovdje ih donosimo kako bi se u daljnjem tekstu izbjeglo gomilanje bilježaka: *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* »uvod« str. 3–7.; »Završetak« 59–61.; I. str. 7.; II. str. 7–10.; III. str. 10–12.; IV. str. 12–15.; V. str. 15–18.; VI. str. 18–20.; VII. str. 20–22.; VIII. str. 22–25.; IX. str. 25–28.; X. str. 28–30.; XI. i XII. str. 31.; XIII. str. 31–33.; XIV. str. 33–34.; XV. str. 34–35.; XVI. str. 35–36.; XVII. str. 36–38.; XVIII. str. 38–40.; XIX. str. 40–41.; XX. str. 41–42.; XXI. str. 42–45.; XXII. str. 45.; XXIII. str. 45–46.; XXIV. str. 46–48.; XXV. str. 48–49.; XXVI. str. 49–51.; XXVII. str. 51–58.; XXVIII. str. 58–59.

¹² *Isto*, str. 5.

¹³ *Isto*, str. 61.

njom da često svoje kapelane ne poznaju po imenu. Već u četvrtom poglavlju autor iznosi nekoliko zaključaka i dva prijedloga koji su radikalno upereni protiv Zagrebačkog kaptola. Traži se da službu arhiđakona u pojedinom arhiđakonatu obnaša jedan od župnika. Sukladno tomu – kada se kanonicima oduzme služba arhiđakona, a Zagrebačkoj biskupiji nedostaje župnika – predlaže se smanjivanje broja kanonika s 28 na 8 prema sustavu koji je bio uspostavio Josip II. Dakle, već u prvim četirima poglavljima autor zahvaća samu bit problematike uloge Zagrebačkog kaptola u kontekstu jozefinskih reformi i suvremene kanonske vizitacije kojom je biskup Vrhovac namjeravao ostvariti nadzor nad tom institucijom. Ne samo da se otvoreno iskazuje podrška već dokinutoj odredbi cara Josipa II. o redukciji Zagrebačkog kaptola nego se iznosi još smionija teza da se kanonicima treba oduzeti služba arhiđakona i ponuditi im službu župnika. Time se nedvosmisleno poručuje javnosti da je služba župnika korisna za Crkvu dok je ona kanonička gotovo nepotrebna jer ne sudjeluju u pastoralnom radu.

U nastavku četvrtog poglavlja iznose se pojedinačne optužbe protiv aktualnih kanonika. Kao predvodnici neprimjerenog života spomenuta su imena kanonika Mandića¹⁴ i kanonika lektora Josipa Taispergera¹⁵. Ističe se da oni i drugi kanonici gotovo nikako ne izvršavaju svoje molitvene obveze u stolnoj crkvi, da su predvodnici skandala, međusobnih svađa i parničenja, dok bogate prihode troše isključivo na razne vrste tjelesnih užitaka koje autor nabraja. Kao takve naziva ih »ruglom domovine« čiji je najvažniji posao ometati rad svojega biskupa. Izdvaja se tek dvojicu ili trojicu kanonika za koje se tvrdi da redovito služe misu i ispovijedaju vjernike u stolnoj crkvi. Za sve ostale stoji da je »njihov bog njihov trbuh«, a kurije se uspoređuje s biblijskom Sodomom i Gomorom. Sam autor naglašava kako mu je u četvrtom poglavlju cilj bio pokazati koliko je kanonička služba na način kako je obnaša većina kanonika Zagrebačkog kaptola nekorisna »i Bogu, i kralju, i domovini« (*et Deo, et Regi, et Patriae*). Time je nedvosmisleno postavio tezu izlišnosti njihova egzistiranja pod takvim uvjetima.

U petom poglavlju predstavljen je biskup Vrhovac. Autor se referirao na dobru uspomenu cara Josipa II., koji je Zagrebačkoj biskupiji podario biskupa obdarena svim vrlinama. Detaljno je opisana revnost kojom biskup obavlja dnevne službe u stolnoj crkvi. Naglašava se da je zimi na raspolaganju vjericima za sakrament ispovijedi od šest, a u ljetno doba već od pet sati u zoru. Za osnaženje teze o biskupovoj angažiranosti navodi se da je katoličkoj vjeri priveo jednog luterana, pravoslavca i židovskog vjernika. U drugom dijelu poglavlja ističe se Vrhovčeva karitativna djelatnost: podjela novca i stalna briga za povećanje novčanog fonda te osobni pohod siromašnima u Zagrebu. Poglavlje završava tvrdnjom da kanonici zbog svih navedenih vrlina biskupa »život ne podnose« (*eundem vivum non patiuntur*). U komentaru se pojašnjava da navedene biskupove vrline kanonici tumače pukom ambicioznošću, a najstariji kanonik Ivan Josipović otvoreno ga naziva »shizmatikom«. ¹⁶ Šesto poglavlje posvećeno je obimu službe suvremenog župnika.

¹⁴ Antun Mandić imao je bogatu svjetovnu i crkvenu karijeru čiji je vrhunac bio imenovanje za đakovačkog biskupa. Usp. Ljudevit IVANČAN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima III.*, br. 994. »Antonius Mandich, can. Zagr.«, Zagreb, 1912. – 1924. g. Arhiv HAZU, II d. Br. 994.

¹⁵ Taispergerove službe i djela vidi u: Lj. IVANČAN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima III.*, br. 986. »Josephus Taisperger, can. Zagr.«. I Mandić i Taisperger rođeni su i djetinjstvo provode u Požegi.

¹⁶ *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis*, str. 17.

Istaknute su jozefinske postavke uloge župnikova rada s pukom u službi države: župnik obrazuje, vodi knjige krštenih (rođenih), vjenčanih, umrlih; poučava narod da poštuje vladara i bude mu pokoran. Proaktivna i korisna služba župnika suprotstavljena je neaktivnoj kanoničkoj službi, koja se svodi na ubiranje zagarantiranih prihoda. Poglavlje završava zaključkom da župnicima zbog njihove izuzetno važne uloge u državi pripada i znatno veća nagrada od one koju dobivaju.

U sedmom poglavlju iznova se zagovara smanjenje broja kanonika Zagrebačkog kaptola s 28 na 8 prema modelu Josipa II. Predlaže se da biskup izabere osam revnih kanonika čija bi jedina dužnost bila biti biskupu na raspolaganju kao pomoćnici. Za sve ostale predlaže se nekoliko rješenja: stariji se trebaju povući iz službe bez mirovine jer su, kako stoji u tekstu, pribavili znatno bogatstvo; mlađi trebaju postati župnicima; neke se može poslati u druge biskupije na ispražnjena kanonička mjesta. Ponovno se kao »izvor svih zala« među samim kanonicima ističe negativan utjecaj kanonika lektora Josipa Taispergera za kojeg se navodi da je predvodnik nepravedne raspodjele prihoda među samim kanonicima.¹⁷ Za preostalih osam kanonika predlaže se ista plaća od tisuću forinti godišnje dok bi sva ostala imovina Zagrebačkog kaptola bila namijenjena religijskom fondu ili za neko drugo opće dobro. Osmo poglavlje problematizira službu prebendara; predlaže se da se u potpunosti posvete liturgijskoj službi u stolnoj crkvi, ispovijedanju vjernika i svakoj vrsti pomoći biskupu. Zaključno se sugerira ista plaća od osam stotina forinti svakom prebendaru.

Poglavlja od devet do dvadeset i tri bave se pitanjima župa i župnika. U devetom se detaljno nabrajaju župnikove materijalne potrebe: konjušar, posluga u kući, zvonar, prehrana, vino, odjeća, obuća, nabava liturgijskih i drugih knjiga i sve druge potrepštine koje župnik mora plaćati da bi »dostojno živio«. Zbog svih navedenih potreba predlaže se da župnik ima istu plaću kao prebendar – osam stotina forinti godišnje. Nagrada za najvrijednije i najzaslužnije župnike prema kraju njihove službe bila bi i mogućnost preuzimanja upražnjenog kanoničkog ili prebendarskog mjesta.

U desetom i jedanaestom poglavlju autor je svjestan da sredstva ukinutih kanoničkih mjesta i religijski fond nisu dostatni za plaće župnika. Zbog toga navodi da se župnikova primanja trebaju osigurati iz drugih izvora, ponajprije iz crkvene desetine, koja se i tako ubire od vjernika iz pojedinih župa. Uspoređuju se dotadašnja župnikova primanja s drugim javnim službama u civilnoj i vojnoj upravi, ali i s primanjima župnika u drugim zemljama Habsburške Monarhije za koje se navodi da su iznad tisuću forinti. U dvanaestom poglavlju predlaže se da župnik koji bude obnašao službu arhiđakona dobije dodatnih dvjesto forinti.

U trinaestom i četrnaestom poglavlju zagovara se potreba obrazovanja petnaest budućih župnika u Rimu. Razlaže se da je u suvremeno doba katolička vjera ugrožena mnogim osporavanjima. Bolje obrazovani župnici bili bi kadri suprotstaviti se protivnicima Katoličke crkve i vjere u Zagrebačkoj biskupiji. Ističe se da pojava židovskih vjernika u Kraljevini Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji ugrožava katoličku vjeru. Budući da su župnici prvi u brizi za duše vjernika, autor zahtijeva da im se daju konkretne upute kada se u pitanjima

---

¹⁷ O problemu raspodjele prihoda vidi u: S. LEDIĆ, »Vizitacija Katedralnog arhiđakonata biskupa Maksimilijana Vrhovca«, str. 87.

vjere obratiti arhiđakonu i biskupu, a koja pitanja trebaju biti proslijeđena vladaru ili čak papi.

Petnaesto poglavlje govori da župnici od svojih župljana zapravo primaju mizerne darove: posjednici cijele ili pola sesije daju samo jednog pijetla, a oni siromašniji jednu mjericu živeži. No, autor je taj primjer upotrijebio kako bi otvorio pitanje vođenja evidencije župnikovih primanja, ali i svega drugoga što se tiče života pojedine župe. Iskazao je neslaganje s nepotpunim podacima koje kanonici arhiđakoni bilježe za svojih vizitacija. Nasuprot toj praksi zagovara da detaljne tablice o svim aspektima vjerskog života i svega što pripada pod posao župnika vode sami župnici.

U šesnaestom i sedamnaestom poglavlju navode se neke pojave protivne katoličkoj vjeri koje arhiđakoni u svojim vizitacijama niti bilježe niti ih mogu znati. To su pojednosti u koje je upućen samo župnik te bi, predlaže se, oni sami trebali voditi nove tablice u koje će se unositi puno više podataka nego što to čine vizitatori. Kada se govori o ćudorednoj disciplini župljana, autor ističe da se na taj način drže u pokornosti ne samo Katoličkoj crkvi nego i vladaru. Za primjer se navodi da su ruski svećenici najzaslužniji što je narod pokoran caru.

U osamnaestom poglavlju razlaže se potreba da župnici sami detaljno vode financije svoje župe jer su, kako se navodi, arhiđakoni taj posao radili površno. Autor je također svjestan da neuređeno vođenje i nebriga za račune pojedine župe završi tako da se nakon smrti arhiđakona najčešće zagube. To je dodatan razlog zbog kojeg bi to bio posao župnika. Usto se predlaže nova metodologija vođenja župskih prihoda i rashoda koji bi se redovito upisivali u propisane tablice s propisanim rubrikama.

Devetnaesto poglavlje donosi prijedloge kod najave i traženja dopuštenja za ženidbu bilo da se sklapa u župskoj crkvi bilo u privatnoj kapeli, ako je riječ o plemićkom vjenčanju. U dvadesetom poglavlju problematizira se da je na biskupijskoj sinodi još krajem 17. stoljeća osnovan fond iz kojeg se trebala financirati zaštita klerika i župnika na način da se plaćaju odabrani čuvari. Fond je utemeljen s glavnicom od tisuću forinti, a održavao bi se davanjima župljana. No, autor napominje da novcem tog fonda raspolaže Kaptol i da ga troši za svoje potrebe.

U dvadeset i prvom poglavlju iznosi se potreba stvaranju registra svećenika (župnika) u kojem će stajati sve informacije o porijeklu, životu, školovanju, a kao najvažnije o svećeničkim vrlinama i postignućima. Tako bi se usporedbom i podjelom na razrede zaslužnije svećenike nagrađivalo i promoviralo na više položaje. Iznova se ističe da su župnici, koji su puni vrlina, zaslužniji za Katoličku crkvu od kanonika za koje piše da se ponajprije brinu za svoj beneficij. Vođenje kataloga obuhvatilo bi i kapelane i župne vikare te bi prema podacima iz kataloga bila usmjerena njihova buduća služba. U dvadeset drugom poglavlju traži se povećanje plaće kapelanima s 30 na 70 forinti godišnje, a kao razlog navodi se poskupljenje. U dvadeset i trećem predlaže se da pored ili u samoj župnoj crkvi bude postavljen jedan stol na kojem će se objavljivati sve informacije o župi, ali i za stanovnike relevantni državni proglasi.

Diskurs dvadeset i četvrtog poglavlja je rugalački i ironičan. Započinje nabranjem kleričkih položaja i časti od kanonika, prebendara, preko župnika i kapelana do bogoslova: svaki klerički status nosi sa sobom pravo nošenja vanjskog znaka po kojem je prepoznat-

ljiv javnosti. Autor se pita čemu služi da se svaki klerik razlikuje vanjskim obilježjima čiju važnost uspoređuje s prašinom: zar je bit svećeništva u tim znakovima?! U drugom dijelu poglavlja obrađuje se nova tema: pitanje »zagrebačkog obreda« (*Ritus Zagrabien-sis*) prema kojem se obavljala liturgija u stolnoj crkvi dok ga nije zabranio car Josip II. Ne problematizira se zabrana i propisivanje rimskog obreda. Autor ironično poručuje da je rimski obred zaživio u svim crkvama Zagrebačke biskupije, osim u stolnoj crkvi. S ironijom nastavlja poručujući kanonicima: ako ništa drugo, zagrebački obred je teško pjevljiv, a mladi klerici, kasniji župnici, koji su umjesto njih pjevali u koru, priznaju da su često oštećivali glasnice zbog zahtjevnosti izvedbe. To se događalo, zaključuje, jer su pjevali umjesto kanonika. Autor se dalje čudi zbog čega kanonici inzistiraju na očuvanju zagrebačkog obreda kada tako rijetko obavljaju svoje svećeničke molitvene obveze u stolnoj crkvi. To mu je ujedno i argument: kada već ne obavljaju kanoničku svećeničku propisanu dužnost, potrebno je smanjiti njihov broj, a preostale obvezati da svaki dan obavljaju službu Božju u stolnoj crkvi.

Dvadeset i peto poglavlje govori o potrebi da se neiskusni župnici, poglavito oni plemićkog porijekla, prije bilo kakve narudžbe inventara ili popravaka u crkvi posavjetuju s iskusnijim svećenicima kako bi se izbjeglo gomilanje nepotrebnih stvari ili koja druga vrsta nepotrebnog troška.

Pretposljednje dvadeset i sedmo poglavlje zapravo je nastavak četvrtog poglavlja, tj. prozivanje nekih kanonika za nemoralan i sablažnjiv život. Iznova se nabrajaju pojedinačna imena, a prilježnice pojedinih kanonika označene su prema pokrajinskom i/ili obiteljskom porijeklu, zanimanju, dobi i bračnom statusu (je li udovica ili mlađa neudata djevojka). Ime pojedine prilježnice označeno je inicijalom i crticama za sljedeća slova. Neke se kanonike izdvaja kao predvodnike nemoralna. Za prepošta Josipovića piše da je zbog starosti i fizičke nemoći napustio stare opačine, a za »starijeg« Jelačića¹⁸ da u kuriji živi s prilježnicom s kojom ima troje djece. Autor ne propušta spomenuti kako su svi oni svoje prilježnice i djecu za vrijeme biskupove vizitacije njihovih kurija privremeno sklonili na drugo mjesto. Za preostale kanonike, koji nisu spomenuti, navodi se da nemaju prilježnice.¹⁹ U drugom dijelu poglavlja kanonike se optužuje da sprječavaju promoviranje sposobnih župnika i kapelana, koji zbog toga odustaju od daljnjih školovanja. Obrazlaže se da kanonici poglavito priječe sposobnim župnicima preuzeti upražnjena kanonička mjesta. Navodi se suvremeni primjer četiriju kanoničkih mjesta i lobiranje kanonika preko aktualnog Sabora da na ta mjesta budu izabrani isključivo svećenici plemićkog podrijetla. Kao primjer istaknut je kanonik plemićkog porijekla Kos. On je prema autoru dobio službu ne stećenim zaslugama, nego isključivo simonijom uz pomoć kanonika Mandića. Isto je tako i s bogatijim župama koje uvijek drže svećenici plemićkog porijekla. U posljednjem dvadeset i osmom poglavlju autor se obratio vladaru sintagmom *nos parochi* (»mi župnici«). Navodi da bi mogao još mnogo toga u ime župnika iznijeti, ali nema povjerenja jer se riječ župnika i tako ne uzima ozbiljno. Požalio se što je tako jer je rad s pukom vrlo težak, a kada pritom

---

¹⁸ Lj. IVANČAN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima III.*, br. 980. »Simon Gabriel Jellachich de Buzin«.

¹⁹ *Reliqui octo hic non nominati integri sunt, quanti nobis constant* (»Preostalih osam (kanonika op. a.), koji ovdje nisu spomenuti, koliko je nama poznato, su neporočni«). *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabien-sis*, str. 53.

nema pomoći od kanonika, onda je još teži. Nebrigu kanonika za župsne probleme autor potkrjepljuje jednim primjerom: kada je u požaru nastradala crkva sv. Marije na Kaptolu, nitko od kanonika nije želio župniku materijalno pomoći u obnovi. Uzgred se ironično podastire da im je crkva svaki dan bila pred očima.

2. *Vindiciae cleri Zagrabienensis*

Josip Keresturi potpisao je *Vindiciae cleri Zagrabienensis* pseudonimom, ali mu namjera nije bila skriti autorstvo. On je sa Zagrebačkim kaptolom sklopio ugovor prema kojem je za svoju raspravu dobio dvije tisuće forinti.²⁰ Bila je to značajna novčana nagrada. U maticu umrlih u Varaždinu između nekoliko podataka iz Keresturijeve biografije i opusa upisano je da je napisao »apologiju Zagrebačkog kaptola protiv besramnog Szabadhegija«, što potvrđuje da je ta činjenica bila poznata.²¹ Jedan primjerak svoje rasprave s posvetom i potpisom poklonio je Nikoli Škrlecu Lomničkom.²² Štrigovljanin Josip Keresturi napisao je svoje posljednje djelo *Vindiciae cleri Zagrabienensis* kao već poznat, ali i osporavan pisac bogate službeničke i političke karijere. Poslije studija filozofije i učiteljske službe u Zagrebačkoj gimnaziji otišao je iz Družbe Isusove i završio pravo. Pod pokroviteljstvom bana Franje Nádasdyja napustio je službu gradskog notara u Varaždinu i postao *agens aulicus* pri Ugarskoj dvorskoj kancelariji u Beču. I za službe u Varaždinu 1767. – 1770. godine i u Beču Keresturi je surađivao s političkom i društvenom elitom. U Beču se pozicionirao i kao slobodni zidar u prestižnoj masonskoj loži *Zur wahren Eintracht*. U vrijeme njegova primanja 1785. godine sjednicama lože nazočio je tadašnji zagrebački kanonik Maksimilijan Vrhovac. Osim osobnog poznanstva s budućim zagrebačkim biskupom Keresturija povezuje i djelovanje na promicanju jozefinskih reformi. Uredio je i komentirao u dvije zbirke zakonodavne odredbe Josipa II. i novi upravni sustav za zemlje krune sv. Stjepana. Kao pristalicu jozefinizma obilježila ga je opširna povijesno-pravna rasprava o insurekciji ugarsko-hrvatskog plemstva (*De insurrectione nobilium*) objavljena na samom početku 1790. godine, pred smrt Josipa II. Zagovarajući da umjesto osobne i portalne insurekcije plemstvo svoje obveze treba otkupiti poreznim davanjima, doveo je u pitanje temeljnu povlasticu ugarsko-hrvatskih staleža i redova, što je izazvalo njihov otpor i kritiku. Protujozefinska staleška reakcija očitovana na županijskim skupštinama, a polovicom 1790. godine i na Ugarsko-hrvatskom saboru primorala je Josipa Keresturija na »popravljanje« svoje projozefinske povijesti pred ugarskom javnošću. To je pokušao napraviti romanima o društvenim, političkim i gospodarskim aspektima jozefinizma u zemljama krune sv. Stjepana te odnosima bečkog dvora i bečke javnosti prema ugarsko-hrvatskim staležima i redovima. U svim trima romanima na vidjelo je izišlo njegovo poznavanje društvene, političke i gospodarske problematike zemalja krune sv. Stjepana. Slojevitim diskursom načelno je kritizirao jozefinske reforme, no u svim trima djelima provlači se teza da su reforme ujedno bile nužne i korisne. Staleška reakcija prisilila ga je na povlačenje iz službe, no to

²⁰ S. LEDIĆ, *Josip Keresturi – javno djelovanje i politička misao*, str. 103.

²¹ *Isto*, str. 33.

²² Josip KERESTURI, *Vindiciae cleri Zagrabienensis*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rijetkosti, sign. R II F-8°-873.

nije moglo poljuljati njegov ugled uspješnog dvorskog agenta i obrazovana autora brojnih djela. Sa Zagrebačkim kaptolom surađivao je i na gospodarskom planu vodeći kaptolske posjede u Banatu, gdje je i sam darovnicom Josipa II. dobio posjed.²³ U navedenom kontekstu Keresturija kao priznatog pisca te društveno i politički aktivnog sudionika javnog života od utemeljenja Hrvatskog kraljevskog vijeća 1767. godine do aktualne kanonske vizitacije Katedralnog arhiđakonata i pojave spisa *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* valja promatrati njegovu »obranu« Zagrebačkog kaptola.

Djelo *Vindiciae cleri Zagrabienensis* koncipirano je kao rasprava »protiv« (*contra*) *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis*. Varaždinski župnik upisom u maticu umrlih zabilježio je da je Keresturi branio ugled Zagrebačkog kaptola, što govori o percepciji kleričke zajednice. Navedena isplata bogate nagrade svjedoči da je Kaptol bio zadovoljan Keresturijevim djelom. No, bez obzira na navedene činjenice i što se površnim čitanjem stječe dojam da je autor upregnuo svoje spisateljske vještine, poznavanje crkvenih prilika i političko iskustvo kako bi što uvjerljivije obranio ugled Zagrebačkog kaptola, potrebno je pomnijim iščitavanjem i kontekstualizacijom analizirati tekst. Tako će se odgovoriti na pitanje sadrži li rasprava i drukčije poruke osim deklarativne obrane ugleda Zagrebačkog kaptola i pojedinih kanonika.

Rasprava je napisana, kao i druga njegova djela, izvrsnim latinskim jezikom ciceronijanskog novolatinskog stila koji se njegovao u okviru isusovačkog kurikula *Ratio studiorum*. Strukturirana je u nekoliko dijelova. Prvi sadrži pet predgovora u kojima se autor obraća redom Zagrebačkom kaptolu, hrvatskom plemstvu, župnicima Zagrebačke biskupije, autorima *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis*, a posljednjim svim čitateljima.²⁴ Središnji dio podijeljen je na *Liber I* i *Liber II*. *Liber I* sadrži numerirana poglavlja s oznakom paragrafa i zasebnim naslovima dok je *Liber II* podijeljen na poglavlja nazvana *Capitulum (I - VIII)*, također sa zasebnim naslovima.²⁵ Keresturi djelo završava »Dodatkom« (*Appendix*)²⁶ i »Nacrtom« (*Planum*).²⁷ Na samom kraju je abecedni *Index* – popis najvažnijih pojmova s brojem stranice na kojoj se spominju.²⁸ Koncept rasprave najbolje pokazuje odabir pseudonima *Cribrator* – latinska imenica značenja »prosijač«, čovjek koji nešto prosijava kroz sito. U predgovoru *Praefatio ad lectores* Keresturi pojašnjava značenje pseudonima. Za njega nije sporno da je reforma zagrebačkog klera potrebna. No, on se ni u čemu ne slaže s načinom na koji su to autori napravili. Prema njemu reforma se ne može provesti napadima na kanonike niti je mogu provesti nesposobni autori. Za njega je *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* nakupina svega i svačega bez ikakva reda i utemeljenosti. Zbog toga si je kao jedini cilj uzeo obraniti ugled zagrebačkih kanonika i »prosijsati«, tj. preispitati taj tekst kako bi u njemu našao »barem nešto logike«. Istu

---

²³ Biografiju, javno djelovanje, društveni položaj i značaj objavljenih rasprava Josipa Keresturija vidi u: S. LEDIĆ, *Josip Keresturi – javno djelovanje i politička misao, passim*.

²⁴ *Vindiciae cleri Zagrabienensis, Praefatio ad Capitulum Zagrabienense*, str. 1–5.; *Praefatio ad proceres nobilisque Regni Croatiae*, str. 6–12.; *Praefatio ad parochos Dioecesis Zagrabienensis*, str. 13–16.; *Praefatio ad auctores Reflexionum*, str. 17–23.; *Praefatio ad lectores*, 24–30.

²⁵ *Isto, Liber I*, str. 31–120.; *Liber II*, str. 121–180.

²⁶ *Isto*, str. 181–190.

²⁷ *Isto*, 191–204.

²⁸ *Index* nije numeriran. Obuhvaća dvadeset i četiri stranice.

tezu ponavlja na početku djela *Liber I*, izražavajući podršku da župnici i svi oni koji su uz njihovu službu povezani budu dostojno nagrađeni jer oni svakodnevno najviše pridonose rastu Crkve i brizi za stabilnost društva. Pritom ističe da se ne slaže s načinom kako je to u *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* obrađeno i predloženo.²⁹ Predgovor čitatelju datiran je 2. studenog 1792. godine s napomenom da je cijelo djelo napisao (*in Regno Croatiae*) za osamnaest dana neprekidnog rada. U tom posljednjem predgovoru piše kako je neobično pisati pet predgovora jednoj knjizi, ali da je time želio upozoriti na »nedoličnost Szabadhegyjeva djela«.

U predgovoru župnicima ističe da je svjestan njihovih svakodnevnih napora u radu sa župljanima, ali traži od njih da promjene ne traže revolucijom kao što je ukidanje Kaptola. Predgovorom *Praefatio ad auctores Reflexionum* obratio se autorima. Njime je navijestio u kojem će smjeru ići njegova rasprava. Osvrnuo se na predgovore upućene kanonicima i hrvatskom plemstvu u kojima je ozbiljnim tonom od njih zahtijevao da sagledaju ozbiljnost optužaba. No, kada su u pitanju autori, tvrdi da s njima nema što ozbiljno raspravljati jer ničim to ne zaslužuju.³⁰ Time je nagovijestio glavna stilska obilježja svoga narativa, a to je šaljiv i ironičan obračun sa svime što drži netočnim u njihovoj knjizi, od lošeg latinskog, netočnog sadržaja do prevelike ambicioznosti.

Keresturijev pristup raspravi pregnantno dočarava sljedeći odlomak: »Do sada je bilo ozbiljno. Sada ću malo olakšati dušu i poigrati se prvo s tobom, Jeronime Szabadhegy, autorom *Reflexiones* i s tobom, Ladislave Fogassi, koji si ovo već ionako učeno djelo popotrio svojim učenim bilješkama. Dok vas dvojicu plemeniti par braće gledam kako napadate ovdovima i projektilima ovaj drevni i preslavni Zbor kanonika, čini mi se kao da sam prispio u zemlju Liliputanaca, a znam da te ljude i kule od jednog pedlja mogu osvojiti jednim napadom. Sada sam se malo primirio jer sam gotovo umro od smijeha. Prihvatio si na sebe, Jeronime, cilj reformirati zagrebački kler. To je vrijedan poduhvat pri kojem bi i oni najhrabriji trebali ispitati koliko mogu ponijeti i koliko su jaka njihova pleća. A budući da te priroda nije nadarila ni pameću ni snagom, što se jasno vidi iz ovoga tvoga vulgarnog djela, (...) ja ću sam ponijeti tvoju slabost na svojim ramenima i želim ti pomoći, kao što i dolikuje čovjeku, u ovom zahtjevnom poslu.«³¹

Dakle, izrugivanjem, ironijom i drugim stilskim figurama učiniti svoj tekst dopadljivim, a s druge strane osporavati napisano omalovažavanjem autora. To je ujedno ona razina diskursa kojom je Keresturi opravdao naslov svoje rasprave. No, osim izrečenog omalovažavanja valja primijetiti da Keresturi ne dovodi u pitanje nužnost reformacije »zagrebačkog klera«.

U predgovoru čitateljima objašnjava da je svoj odgovor podijelio u dva dijela, tj. dvije knjige. Otvoreno autore naziva svojim protivnicima s kojima se mora sukobiti. U naslovu *Liber I* ironično ih naziva *projectantes* u smislu da su ono što drže činjenicama izmislili (proizvoljno projicirali), a u *Liber II* obračunava se s njima, ironizirajući da su pokušali

²⁹ *Isto*, str. 31–33.

³⁰ Budući da se autor potpisao dvama pseudonimima, Keresturi mu se dijelom obraća u množini, a češće ipak jedninom, apostrofirajući pseudonim *Hieronimus Szabdhegy* kao autora teksta, ili sintagmom *author Reflexionum*. Zbog toga se u radu koristimo obama oblicima, češće ipak »autor«.

³¹ *Isto*, str. 17–18. (prijevod S. L.). »Ovan« (lat. *aries*) gređa je kojom su se probijala vrata fortifikacije.

uspostaviti novi sustav te ih oslovljava *legislatores* (»zakonodavci«).³² U *Liber I* Keresturi recenzira tekst *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* iz poglavlja u poglavlje na način da citira dijelove teksta iste tematike ili pak kurzivom izdvaja autorove ključne pojmove te prepoznajući tezu pristupa njeziu opovrgavanju. Na samom početku osvrnuo se na prva poglavlja u kojima se autor obratio vladaru u ime župnika. Keresturi ničim nije pobijao tezu da je služba župnika izuzetno važna za stabilnost društva i da vladar ima moć poboljšati njihov položaj. Tek tvrdnju da župnici imaju moć učiniti puk još vjernijim vladaru naziva prijetnjom. On izokreće tezu i zaključuje: ako vladar ne poboljša status župnika, oni svojim utjecajem mogu puk okrenuti protiv vladara.³³ Što se tiče pohvala biskupu Vrhovcu, potvrđuje napisano. Njegova zamjerka je što se biskupovo ime našlo u tako jadnom spisu koji blati Zagrebački kaptol, a kojem je i sam biskup nekoć pripadao. Nakon što je autor prema Keresturijevim riječima pokušao zadobiti vladarevo i biskupovo povjerenje okrenuo se laskanju župnicima. Na nekoliko stranica citirao je dijelove teksta kojim se hvale pojedinačne vrline župnika. Keresturijev zaključak je da su time župnici izvrgnuti ruglu jer ne posjeduju oni tek neku od navedenih vrlina, već je svaki pojedini župnik pun vrlina. U sljedećim trima poglavljima donio je dijelove teksta u kojem se uspoređuje intenzivan pastoralni rad župnika s neaktivnošću kanonika na osnovi kojeg autor od vladara traži povećanje plaće župnicima.³⁴ U svom osvrtnu Keresturi izruguje prijedlog da bi župnici trebali imati plaću 800 forinti godišnje.³⁵ Ironizira da bi vladar toliki novac za plaće župnicima mogao namaknuti tek ako bi se dogodilo čudo kao evanđeosko pretvaranje vode u vino ili množenje kruhova i riba. Tvrdi i argumentira da su svećenici od prvih vremena Crkve (navodi sv. Pavla i druge primjere) sami zarađivali za svoje potrebe. Usporedio je da luteranski i kalvinistički svećenici nemaju plaću, već žive od darova svoje pastve te je pozvao župnike da se priklone evanđeoskom siromaštvu, a ne težnji za lagodnim životom. Osim što prijedlog tolike plaće nema uporište u povijesti života Crkve, Keresturi tvrdi da je potpuno nerealan i da nema tog religijskog fonda iz kojeg bi vladar mogao namaknuti toliki novac za sve hrvatske, ugarske i transilvanske župnike. Recenzirao je svaku pojedinu stavku župnikovih troškova kako su elaborirane u *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* te zaključio da autor u svemu pretjeruje. Prijedlog zbog kojeg Keresturi piše da je istinski žalostan jest onaj da bi se religijski fond za isplate plaća župnicima mogao namiriti kada bi se broj kanonika smanjio na osam prema sistemu Josipa II. i kada bi se plaće kanonicima ograničile na 1000 forinti. Takav postupak naziva okrutnijim prema Crkvi od progona Nerona i Dioklecijana.³⁶ Država jedva uspijeva financirati vojsku i stalne ratove, a autor pokazuje potpuno nerazumijevanje sustava. Isto tako tvrdi da se smanjenjem broja kanonika ni blizu ne može namaknuti potreban novac.

Do kraja *Liber I* uporno brani crkveni i društveni značaj Zagrebačkog kaptola, iščuđujući se smjelosti autora što se tako negativno izrazio o Kaptolu i pojedinim kanonicima.³⁷ Uvodno ne osporava smanjenje broja kanonika prema odredbi Josipa II. niti nastoji

---

³² *Isto*, str. 27, 31, 111.

³³ *Isto*, str. 38.

³⁴ *Isto*, str. 44–49.

³⁵ *Isto*, str. 49–58.

³⁶ *Isto*, str. 60.

³⁷ U prvom dijelu citira, a zatim osporava optužbe protiv pojedinih kanonika. *Isto*, str. 61–78.

dokazivati njezinu manjkavost. Tek napominje da je začudno kada takav prijedlog dolazi od autora koji se predstavlja župnikom i da odredba Josipa II. nije bila u skladu s ugarskim zakonima.³⁸ Keresturiju je problematično što se uskraćuju prava samo jednom staležu, a koji u Ugarskoj zauzima neznatan udio.

Kod obrane pojedinih kanonika najviše teksta posvećeno je Josipu Taispergeru jer ga je autor imenovao protagonistom spletki i protiv biskupa i među samim kanonicima.³⁹ Keresturi je obranu započeo isticanjem njegove učenosti i službi od kojih je najvažnija bila ona ravnatelja Kraljevske akademije u Zagrebu. Taisperger je i bio protagonist sukoba Kaptola s biskupom Vrhovcem tijekom vizitacije.⁴⁰ Njegove ambicije za mogućim zadobivanjem časti zagrebačkog biskupa došle su do izražaja za vrijeme biskupa Galjufa. Tada je Taisperger kanonsko-pravnom argumentacijom podržao odredbu cara Josipa II. da prilikom mogućih zapreka oko ženidbe za dopuštenje ne treba pitati papu, već da to pravo pripada lokalnim biskupima. Car je pritom imao u vidu nadzor nad biskupima Habsburške Monarhije i njihovu neovisnost od rimskog pape, teološka problematika bila je sekundarna. Želeći pridobiti naklonost Beča, Josip Taisperger je pod pseudonimom objavio raspravu kojom je podržao carevu odredbu.⁴¹ Ta anonimna rasprava, kojom se opravdavalu carevu odredbu i osporavalo autoritet pape, nije naišla na odobravanje biskupa Galjufa i zagrebačkih kanonika pa je Taisperger želio ostati anonimn. Zagrebački svećenik Vinko Kalafatić objavio je raspravu u kojoj je pobijao Taispergerove teze.⁴² Pojavljivanje obiju knjiga zaokupilo je zagrebačku javnost te je izbio spor oko autorstva. U cijelu priču bio je uvučen i Josip Keresturi kada mu je Taisperger anonimno poslao u Beč svoju raspravu. Keresturi je mislio da je autor rasprave kanonik Filip Wolgemuth⁴³ jer se s njim dopisivao pa mu je pismom zahvalio na poslanoj knjizi. Priznanjem tiskara brzo je ipak potvrđeno da je Taisperger autor sporne rasprave.⁴⁴ Epilog je bio takav da je Nikola Škrlec Lomnički

³⁸ Opće je mjesto neprihvatanja zakonodavstva Josipa II. u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu tvrdnja da zakoni ne vrijede ako ih ne potvrdi staleški sabor. Potpuno suprotno stajalište imao je Keresturi u svojim raspravama do careve smrti. S. LEDIĆ, *Josip Keresturi – javno djelovanje i politička misao*, str. 127–145.

³⁹ Ovdje Keresturi nije citirao tekst, nego je kurzivom prenio negativne navode protiv Taispergera. *Isto*, str. 66–69.

⁴⁰ On je obnašao službu kanonika lektora. Sukladno tomu bio je zadužen za sastavljanje dokumenata i vođenje službene korespondencije Zagrebačkog kaptola. Dakle, sudjelovao je u svim dokumentima koje je Kaptol slao biskupu Vrhovcu. Također, Kaptolu je predstavljao biskupove dopise. Usp. npr. odgovor Kaptola biskupu iz 8. 10. 1792. g. NAZ, KV, Protokol 200, spis 9.

⁴¹ Rasprava je objavljena pod pseudonimom Anianus Eliphius, *Concordia juris canonici cum edictis caesareo-regiis recentius emanatis in Materia dispensationum super impedimentis matrimonii ad venerabilem Hungariae clerum*. Viennae, MDCCLXXXI. Knjižnica HAZU, sign. 14.744-R, privez.

⁴² Kalafatić je svoju raspravu objavio pod pseudonimom Theodosius Trasibulus, *Ad Anianum Eliphium Epistolae II.*, Viennae, 1782. Knjižnica HAZU, sign. 14.744-R, privez. Dakle, oba djela su naknadno zajedno uvezana. Kalafatić je tada bio profesor prava na Kraljevskoj akademiji u Zagrebu. Usp. Teodora SHEK BERNARDIĆ, »Kalafatić, Vinko«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, (gl. ur. Trpimir MACAN), Zagreb, 2005., str. 725–726.

⁴³ Lj. IVANČAN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima III.*, br. 998. »Philiphus Wohlgemuth, can. Zagr.«.

⁴⁴ Navedeno izdanje Taispergerova djela sadrži sedam uvezanih stranica rukopisnog latinskog teksta pod naslovom *Brevis de Aniano Eliphio relatio* u kojem je opisan cijeli slučaj Taispergerova objavljivanja anonimnog djela. Jednako tako na početku Kalafatićeve rasprave dodano je nekoliko stranica rukopisnog teksta u kojem se dodatno objašnjava povod i tijek rasprave između Kalafatića i Taispergera. Rukopisni osvrt nastao je nakon smrti Josipa II. 20. veljače 1790. jer se taj datum navodi. Obje rasprave navode Beč kao mjesto tiskanja, no tiskane su u Zagrebu.

kao nadzornik škola primorao Josipa Taispergera da podnese ostavku na mjestu ravnatelja Kraljevske akademije. Ta neugodna afera očito nije omela Keresturija da dvanaest godina kasnije pokuša obraniti ugled kanonika lektora Taispergera. Keresturi ističe da je Taisperger kao kanonik lektor bio zadužen za komunikaciju unutar Kaptola i prema van te da je po naravi lektorske službe ulazio u sukobe s nekim kanonicima i drugim akterima. Potom je naglasio da Taisperger kao rektor Kraljevske akademije nije ulazio u sukobe s profesorima, osim što ga je u raspravi o ženidbi napao *Trasibulus*.⁴⁵ Keresturi autoru zamjera što se poslužio Kalafatićevim objedama, koji nije osporavao Taispergerove teze, nego je argumentaciju usmjerio *ad hominem*. Obranu završava tvrdnjom da Taispergerov ugled dokazuje i to što su ga koju godinu ranije mnogi ugledni ljudi predložili za zagrebačkog biskupa. Dakle, Keresturi se nije ni osvrnuo na Taispergerov sukob s biskupom Vrhovcem tijekom vizitacije.

Sljedeći kanonik kojem je posvetio obranu je Anton Mandić. Keresturi ga naziva najbližim Taispergerovim suradnikom. Ističe se da je već kao mladi kanonik bio savjetnikom u Hrvatskom kraljevskom vijeću te da je cijenjen među uglednim ljudima cijele države. Spomenuo je, ali nije dao značaja optužbi autora da živi poročnim životom s prilježnicama. Obrana kanonika Ferka⁴⁶ i Sebastijanovića⁴⁷, koji su prema Keresturiju te godine predstavljali Zagrebački kaptol u Hrvatskom saboru, svodila se na negiranje optužaba da su u Beču i Budimu iznosili objede protiv dvojice župnika koje je biskup Vrhovac predložio za kanonike.⁴⁸ Dapače, da su protiv njih i njihova mogućeg izbora za kanonike na prijedlog biskupa predali Ugarskom namjesničkom vijeću spis. Keresturi tvrdi da je osobno pregledao urudžbeni zapisnik Vijeća i da takav spis, za koji autor navodi i naslov, ne postoji. Za kanonika Sebastijanovića napominje da je pjesnik i da su se autori napadom na njega zamjerali i nebu i »bogovima i božicama«. Franju Kosa⁴⁹ branio je od optužaba da je kanoničko mjesto dobio simonijom uz pomoć kanonika Mandića.⁵⁰ Keresturi piše da ga je za kanonika predložila skupština Virovitičke županije zbog uzornog svećeničkog života. U sljedećoj točki osvrnuo se na optužbe protiv prepošta Franje Popovića⁵¹ i prepošta Čazmanskog kaptola Ivana Josipovića⁵². Uzgred spominje optužbe za život kanonika s prilježnicama, ali to nije komentirao. Usmjerio se na obranu dvojice prepošta za koje je napisano da su otpustili prilježnice zbog starosti.⁵³ Navodi da je Popović u međuvremenu preminuo. Keresturi se ne može načuditi optužbama protiv, kako tvrdi, te dvojice časnih kanonika koji su cijeli život bili na ponos kralju, Crkvi, domovini i Zagrebačkom kaptolu. Osvrnuo se i na autorovu tvrdnju da je Josipović biskupa otvoreno nazvao shizmatikom. Za njega je to još samo jedna izmišljotina. Posljednju obranu posvetio je kratkom odbat-

---

⁴⁵ Kalafatićev pseudonim.

⁴⁶ Lj. IVANČAN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima III.*, br. 990. »Andreas Adamus Ferk de Globog, can. Zagreb.«.

⁴⁷ *Isto*, br. 1000. »Franciscus Alexius Sebastianovich, can. Zagreb.«.

⁴⁸ *Vindiciae cleri Zagrabienensis*, str. 72–74.

⁴⁹ Lj. IVANČAN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima III.*, br. 1007. »Franciscus Koosz, can. Zagreb.«.

⁵⁰ *Vindiciae cleri Zagrabienensis*, str. 74–75.

⁵¹ Lj. IVANČAN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima III.*, br. 960. »Franciscus Antonius Popovich«.

⁵² *Isto*, br. 975. »Joanes Josephus Jozipovich, can. Zagreb.«.

⁵³ Keresturi kurzivom interpretira autorovu misao da su njih dvojica zbog odmakle dobi napustili zloću (*eos tantum propter decrepitam aetatem malitiam reliquisse*).

civanju optužbe prema kojoj je kanonik Franjo Milašinić⁵⁴ zbog »nemara i pohlepek« zanemarivao obvezu popravljanja kanoničke kuće u kojoj je boravio.⁵⁵ Keresturi to naziva još jednom »ispraznom izmišljotinom« »smiješnog sholastičara«.

Nakon iznesene obrane pojedinih kanonika u jedanaestom poglavlju optužbe protiv Kaptola obrađuju se tematski.⁵⁶ Naslovom poglavlja metaforički se sugerira da su protiv Kaptola izrečene teške optužbe i da on kao *Cribrator* mora opovrgnuti te neistine: *Adhuc ignis et flamma vomitur in Capitulum Zagradiense, Cribrator in auxilium properat* (»Još se vatre i plamena riga protiv Zagrebačkog kaptola, *Cribrator* hita u pomoć«). Keresturi je izdvojio devet tema ili teza, a pobijao ih je pod opaskom *Objectio* (primjedba, zamjerka), čime je istaknuo da se s njima ne slaže. Početak svake pojedine *Objectio* sadrži jedan ili više citata u kojima prepoznaje istu temu navodeći i stranicu. Iako je neke objede na račun Kaptola kao institucije ili nekog pojedinog kanonika već obradio i opovrgavao, Keresturi ih iznova dodatno pretresa. Prva (*Objectio I*) odnosi se na primjedbu da kanonici provode život u dokolici te da je egzistiranje Zagrebačkog kaptola kao takvog nepotrebno. Keresturi citira dijelove teksta iz *Reflexiones de reformatione cleri Zagradiensis* (str. 12, 18 i 19): *Canonici omnes in genere otiosam vitam ducunt – nullam activam vitam ducunt – inutiles sunt DEO, Regi, Patriae, Ecclesiae, proximo sibimet ipsis.*⁵⁷ U *Objectio II* pobija tezu da kanonici ne poštuju svoje vlastite statute koji im nalažu svakodnevne molitvene službe u koru stolne crkve i dijeljenje prihoda siromašnima.⁵⁸ Negira navedene teze, odnosno optužbe. Njegova obrana zasniva se na argumentaciji kako autor optužaba ne razumije i nije upoznat sa svim razinama posla koji obavljaju pojedini kanonici. Nabraja da su neki profesori u Akademiji i sjemeništu, zatim odgojitelji mlađeg klera; da vode svoja gospodarstva, sudjeluju u pravničkim i političkim poslovima, redovito izdaju i potvrđuju isprave te se brinu za njihovo arhiviranje,⁵⁹ da su kroz povijest mnogi od njih bili literati i znanstvenici. Zbog svih navedenih poslova i zaduženja zaključio je da kanonici nisu obvezni niti su u mogućnosti svakodnevno pohađati molitvene obveze u koru. Kada je završio s povijesnom recenzijom uloge i značaja Zagrebačkog kaptola, Keresturi je ironično poručio autoru da je svjestan njegova neznanja i da razumije njegove optužbe koje iz toga proizlaze. *Objectio VII* započinje citatima kojim se optužuje Kaptol da godišnje prihode od šezdeset tisuća forinti kanonici koriste za svoje užitke, ne dijeleći ništa siromasima ili u neke druge pobožne svrhe.⁶⁰ Tu objedu Keresturi drži velikom izmišljotinom, navodeći da autor nije mogao vidjeti kod pojedinog kanonika luksuz, a nasuprot tomu mnoge isprave (poglavito oporuke pojedinih kanonika) dokazuju da su svojim imetkom pomagali mnogim obiteljima i ostavljali ga zajednici. U *Objectio VIII* pobijao je objedu da su kanonici između sebe, ali i prema van neprestano u parnicama, te da biskupa ne podnose i da se

⁵⁴ Lj. IVANČAN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima III.*, br. 982. »Franciscus Millassyn, can. Zagr.«.

⁵⁵ *Vindiciae cleri Zagradiensis*, str. 78.

⁵⁶ *Isto*, str. 79–112.

⁵⁷ *Isto*, str. 79.

⁵⁸ *Isto*, str. 85.

⁵⁹ Keresturi ističe da je Zagrebački kaptol kroz povijest bio *locus credibilis* te da je čuvao isprave staleža i redova. *Isto*, str. 83.

⁶⁰ *Objectio VII. Isto*, str. 97–101.

proširio glas da ga žele otrovati.⁶¹ Što se parnica tiče, Keresturi lakonski odgovara da su one dio posla svih onih koji vode posjede, pa tako se i kanonici spore pojedinačno ili Kaptol kao institucija oko raznih posjedovnih prava. Međusobnim tužbama unutar Kaptola nije pridavao važnost, uspoređujući da su sporovi unutar jedne obitelji normalna stvar a zaključkom: »Danas suparnici, sutra prijatelji« (*Adversarii hodie, cras amici*). Isto je tako i s odnosom Kaptola prema biskupu, s kojim se kanonici ne slažu u mnogim pitanjima (nadzor nad sjemeništem, uvođenje rimskog obreda i dr.), ali to ne znači da neće doći do izmirenja. Keresturi, dapače, svoju »objekciju« završava tvrdnjom da kanonici prepoznaju i poštuju »blagu biskupovu dušu« (*mitem animam episcopi*) i da samo »pogani« mogu iznositi glasine da su ga kanonici kanili otrovati. *Objectio IX* izdvojena je zasebnim poglavljem naslova *Capitulum ardet* (»Kaptol gori«), čime je želio pokazati pravednički bijes zagrebačkih kanonika zbog optužaba da većina ima prilježnice, a neki i djecu.⁶² Keresturijeva obrana je tipična. Banalizira te optužbe, ističući da nema ni jednog kanonika, biskupa i župnika u zemljama ugarske krune a da u svojoj kuriji nema žensku osobu koja mu vodi kućanstvo. Sve druge objede tumači »otrovnim jezicima«. Keresturijevo obraćanje kanonicima u toj temi tipičan je primjer njegova diskursa: »Verum nolite turbari viri religiosissimi! Cogitate qui sitis vos, et quis, qui venenatam adversus vos exerit linguam? Vos estis Canonici, vos Doctores Ecclesiae, vos fulcra religionis. Vestra virtus altior est, quam ut dente peti, illustrior, quam ut calumniae in vos iactae vel apud vilissimum quemcunque fidem invenire possit«⁶³.

Navedeni citat opće je mjesto diskursa rasprave: isticanje institucionalne, povijesne i vjerske uloge kanonika i Kaptola, a omalovažavanje protiv njih iznesenih optužaba.

U trinaestom i četrnaestom poglavlju Keresturi iznova raspravlja, pobija i ironizira prijedlog plaće župnika od 800 forinti godišnje.⁶⁴ U posljednjem najkraćem poglavlju *Liber I* poentira na temelju iznesene obrane. Ironija je već u samom naslovu poglavlja naslovljenog: *Cribratoris ultimum suspirium* (»Prosiječev posljednji uzdah«).⁶⁵ Obrača se župnicima da ne jadikuju što su povjerovali autoru prevarantu koji ih je zaveo nerealnim obećanjima, upirući krivicu za sve probleme župnika u Zagrebački kaptol. Traži od župnika otrježenje jer su i vladar i drugi odgovorni svjesni njihova položaja i potreba.

Naslov *Liber II* je: *Szabadhegyius et Fogassius comparent ut legislatores*.⁶⁶ Tema *Liber II* je projekcija zakonskog uređenja Zagrebačke biskupije ako bi se prihvatili prijedlozi dvojice autora. Radnju je smjestio u okvir fiktivne sinode Zagrebačke biskupije u prosincu 1792. godine pod vodstvom dvojice »apostolskih muževa, Jeronima Szabadhegyja i Ladislava Fogassija, s ciljem uvođenja reda i reformi u Zagrebačkoj biskupiji u kojoj dotad

⁶¹ *Objectio III: Canonici cum scandalo residui clerici totius Patriae intestinis discordiis ac perpetuis cum aliis litibus implicati sunt (pag. 17). Episcopum suum iidem canonici vivum non patiuntur (...) ex publica omnium relatione audire debuimus ... ut eundem intoxicare nitantur. Isto*, str. 101–105.

⁶² *Isto*, str. 105–112.

⁶³ »Zaista, nemojte se uznemiravati vi vjeri odani muževi! Sjetite se tko ste, a tko je onaj koji je protiv vas isplazio otrovni jezik? Vi ste kanonici, vi ste naučitelji Crkve, vi ste zaštita vjere. Vaša je vrlina uzvišenija i ne može se zubima oskvrnuti, sjajnija od objeda protiv vas u koje bi mogao povjerovati priprost čovjek«, *Isto*, str. 106.

⁶⁴ *Isto*, str. 112–119.

⁶⁵ *Isto*, str. 119–120.

⁶⁶ »Szabadhegyius i Fogassius pokazuju se kao zakonodavci«, *Isto*, str. 121.

nije postojao nikakav red, dapače stalna jeza⁶⁷. Citat je očita ironija, koja je glavna odlika diskursa *Liber II*: povijest, ustroj, tradicija i sve prije dvojice reformatora u Zagrebačkoj biskupiji bila je »jeza« (*horor*). Pisac *Cribrator* predstavlja se tajnikom dvojice autora i preuzima zadaću redigirati i u kanone posložiti rezultate sinode. Iznova ironizira odabir pseudonima, pojašnjavajući u komentaru da se čitatelji ne daju zavarati prezimenima koja sugeriraju mađarsko porijeklo dvojice autora i tako Hrvatima oduzeti čast što su njihova roda. Autori su, zaključuje, »istinski rođeni Hrvati«, ali ipak predlaže kompromis po kojem ih se treba nazivati »kroatizirani Mađarčići ili mađarizirani Hrvatičići«⁶⁸. Koncept *Liber II* istovjetan je *Liber I*: pri stvaranju teksta za pojedini zakon kurzivom se navode ključni pojmovi ili dijelovi teksta iz *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis*, a potom slijedi interpretacija uobličena u kanon čiji je cilj pokazati izlišnost ili apsurd takvih prijedloga. Dakle, riječ je još jednom tematskom pristupu pretresanja i izrugivanja prijedloga, što je posebno efektno zaodjenuto u održavanje fiktivne biskupske sinode koju su za potrebe priče uz »biskupa Maksimilijana« predvodili dvojac Jeronim Szabadhegy i Ladislav Fogassi. Vrhunac Keresturijeva izrugivanja autorima trebao je biti opis završetka sinode na kojoj su uz kanonike i prebendare bili prisutni mnogi župnici, pedeset novih arhidakona (prema prijedlogu autora da na deset župa bude jedan arhidakon), ali i učitelji na župama, zvonari, posluga i drugo osoblje.⁶⁹ Događaj je smješten u stolnu crkvu, gdje se oko biskupa u pompoznom okruženju okupilo osam kanonika, iza njih prebendari, potom pedeset arhidakona, župnici, kapelani, njihova posluga – sve prema službama i njihovu broju kako su predložene u *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis*. Svi su prisutni klicali imena dvojice reformatora, zazivajući na njih blagoslov i predlažući da se kanoni sinode preporuča biskupijama zemalja krune sv. Stjepana. *Liber II* podijeljena je na osam tematskih poglavlja (*Capitulum I – VIII*) unutar kojih je *Cribrator* popisao pedeset i dva zakona na temelju prijedloga iz *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis*. Svako pojedino poglavlje sadrži naslov (temu) koju kanoni uređuju: *De episcopis, De archidiaconis, De canonicis, De praebendariis, De parochis et capellanis, De juniore clero, De ecclesia, aedituis et campanatoribus, De generali cleri Zagrabiensis taberna*.⁷⁰ Od svih poglavlja umjerenošću komentara izdvaja se upravo poglavlje o kanonicima. *Cribrator* je za kanonike izdvojio devet kanona (XVIII – XXVI).⁷¹ Prvi se tiče smanjenja broja zagrebačkih kanonika s dvadeset i osam na osam pa se redom navode kanoni koji sadrže odredbe prema kojima bi kanonici trebali promijeniti način života u odnosu na prijašnji. Na smanjenje broja kanonika *Cribrator* se gotovo ne osvrće. Na tezu da kanonici ne drže službu Božju, da su lijeni i život provode u dokolici u kanonu stoji da su kanonici obvezni svakodnevno raditi i manualne poslove (čišćenje, kopanje vrta) kako ne bi upali u napast. Što se tiče odnosa prema ženama, piše da trebaju biti kažnjeni ako se samo i obrate bilo kojoj ženi. U zadnjem kanonu stoji da će svoj dotadašnji nečasni život opravdati tako da će sve rasprodati i podijeliti sirotinji. Dakle, u poglavlju kanona o kanonicima, koji su i naručili od Keresturija obranu, očekivalo bi se najsustavnije pobijanje optužaba. No, u

⁶⁷ *Isto*.

⁶⁸ *Isto*.

⁶⁹ *Isto*, str. 175–178.

⁷⁰ *Isto*, str. 122; 128; 134; 142; 144; 154; 158; 169.

⁷¹ *Isto*, str. 134–142.

usporedbi s ostalim kanonima *Cribrator* je prilično mlako iznosio obranu ili ironizirao prijedloge. Također, Keresturi je uz određene kanone izdvojenim tekstom sitnijeg fonta pod naslovom *corollarium* (zaključak/komentar) s pozicije pisca kao vanjskog promatrača komentirao neodrživost samog kanona koji je uobličio kao *Cribrator*. Komentari na pojedini kanon predstavljaju piščeva realna zapažanja bez ironiziranja i omalovažavanja autora.

Liber II završava kratkim »Zaključkom« (*Conclusio*).⁷² Njime Keresturi završava svoje »piskaranje«, a autorima poručuje da se drugi put, kada se ponovno odluče kritizirati Kaptol i predlagati reforme, prije naoružaju znanjem iz crkvene povijesti, teologije i crkvenog prava. Zaključio je da je svojom raspravom pokazao koliko su njihovi prijedlozi loši i opasni. Stoga je najavio da će u nastavku napisati prijedlog »Knjige molbi« koju bi uime župnika trebalo poslati vladaru Franji II.

Posljednji dio knjige je »Dodatak« (*Appendix*). Sastoji se od dvaju naslova, koji čine jedinstven prijedlog teksta »Knjige molbi«, koja bi uime župnika i kapelana »mogla biti upućena« vladaru: 1) *FORMULA Libelli supplicis, qui in locum Szabadhegyianae declamationis, nomine parochorum et capellanorum Diocesis Zagrabiensis pro cungrua dotatione Regi Apostolico Francisco II exhiberi posse, salvo altiori iudicio aestimatur*; 2) *PLANUM Dotationis parochorum et capellanorum ab amico eorum adumbratum et publico examini expositum*.⁷³ U tom posljednjem poglavlju Keresturi ne nastupa kao *Cribrator* u obrani Zagrebačkog kaptola pa je diskurs drukčiji. »Nact« (*formula*) za *Libellus supplex* Franji II. započinje isticanjem problematike položaja župnika: nije propustio iznova naglasiti jozefinski koncept važnosti župničke službe, ustvrdivši da su oni najvrjedniji službenici Crkve i države jer su u svakodnevnom neposrednom kontaktu s pukom. Tu tvrdnju Keresturi drži samorazumljivom, dodajući da ne postoji političar u Europi koji se ne bi složio da je »ta istina jasnija od Sunca«. ⁷⁴ Kratak povijesni pregled brige vladara za Crkvu započinje apostolskim kraljem sv. Stjepanom. Doprinos habsburških vladara donosi od Leopolda I. za čije je vladavine Crkva u dijelovima zemalja krune sv. Stjepana oslobođena turskog jarma. Istaknuo je osnivanje *Cassa parochorum* za Karla VI. pod kojim su župnici prvi put dobili godišnju plaću 150 forinti. Briga za poboljšanje životnih prilika župnika povećana je za Marije Terezije, a posebno je afirmativno izdvojio osnivanje »Religijskog fonda« (*Fundus religionis*) preko kojeg je Josip II. kanio usustaviti plaće crkvenim službenicima. Keresturi je detaljno nabrojao crkvene reforme Josipa II. od raspuštanja samostana do smanjenje broja kanonika i povećanja izdvajanja crkvenim prelatima koji su raspolagali velikim beneficijama. Sve navedene reforme Josipa II. karakterizira pozitivnima jer je cilj bio opća briga vladara za vjerski život svih podanika pri čemu je uloga župnika bila najvažnija. Na kraju je izrazio žaljenje što su crkvene reforme cara Josipa II. bile dokinute jer je godišnju plaću župnicima povećao na 300 forinti. Dakle, kratkom povijesnom ekspertizom Keresturi je dokazivao koncept uloge habsburškog vladara kao zaštitnika Crkve.⁷⁵ Na

⁷² *Isto*, str. 178–180.

⁷³ *Isto*, str. 181–190.; 191–204. Riječi iz naslova *formula* i *planum* su sinonimi značenja *nact/plan/prijedlog*. *Libellus supplex* bila je ustaljena forma kojom je određena institucija ili društvena skupina upućivala svoje »molbe«.

⁷⁴ *Isto*, str. 183.

⁷⁵ Tu je teoriju u povijesno-pravnim raspravama razradio i dokazivao Keresturijev suvremenik Franjo Adam Kollar, ističući da su habsburški vladari kao ugarski kraljevi držali titulu »apostolskog kralja« sv. Stjepana,

temelju prikazane uloge prethodnih vladara slijedi molba caru Franji II. da nastavi njihovu pozitivnu politiku prema župnicima. Prijedlog mogućeg povećanja prihoda izložio je kroz 31 točku u drugom podnaslovu. Detaljno je razradio iz kojih bi se sredstava plaća župnicima mogla povećati na 400 forinti, a kapelanima na 200. Osim plaće, prema »prijedlogu« (*planum*), župnici bi dobili zemljišni posjed i vrt koji bi obrađivali uz pomoć župljana. Taj bi posjed prema njegovoj zamisli trebao prednjačiti agrarnim inovacijama i biti primjer župljanima kako poboljšati proizvodnju.⁷⁶ Dakle, Keresturi je u posljednjem poglavlju svoje rasprave pristupio potpuno drukčije u odnosu na prva dva, tj. *Liber I i II*. Bez obzira što je *Libellus simplex* osmislio kao »nacrt i prijedlog« bez pretenzije da takav bude upućen vladaru, tekst je pomno strukturiran. Kontekstualizirao je nepovoljno financijsko i gospodarsko stanje Monarhije, što je bila ključna zapreka za povećanje primanja župnika i kapelana. Time je želio poručiti javnosti da je namicanje sredstava za plaće u tom trenutku nemoguće te da su prijedlozi izneseni u *Reflexiones de reformatione cleri Zagradiensis* nerealni i neostvarivi. Spominjanjem Szabedhegyja u prvom naslovu i aludiranje na autora u drugom, gdje ga se ironično naziva »prijateljem župnika«, Keresturi je suprotstavio ozbiljnost svoga prijedloga u odnosu na tamo iznesene proizvoljne neostvarive želje. U tom je smislu *Appendix*-om pokazao da pisac obrane zagrebačkih kanonika pitanje položaja župnika smatra ozbiljnim i da je kadar ponuditi prijedloge za njegovo poboljšanje.

Zaključak

Na temelju analize *Reflexiones de reformatione cleri Zagradiensis* nameće se nekoliko zaključaka. Spis u suodnosu problematizira dvije crkvene službe u Zagrebačkoj biskupiji: župnika i kanonika. Ističući važnost župnikove službe cilj je bio pokazati svijest o brizi za religijski život svih stanovnika biskupije. Župnici su bili nositelji vjerskog života, ali je istaknuta važnost njihove službe i za državu. Autor je jako dobro upoznat s čim su se župnici u konkretnom radu susretali te je, bilo na vjerskom ili materijalnom području, predlagao potrebne promjene kako bi obavljanje službe bilo što uspješnije i urednije. S druge strane kanoničku službu u kontekstu prikazanih životnih navika pojedinih kanonika i neizvršavanja molitvenih obveza u stolnoj crkvi proglašava se nepotrebnom i zastarjelom. Ta je teza potkrijepljena dovođenjem u pitanje službe kanonika arhiđakona, ukazujući kako njihova nebriga za konkretne potrebe župnika i površno vođeni zapisi vizitacija ničim ne pridonose brizi za vjerski život puka. Nastavno na vođenje podataka o vjerskom i materijalnom stanju pojedine župe autor predlaže da sami župnici trebaju voditi sustavnu evidenciju o svim aspektima vjerskog i materijalnog stanja župe prema unaprijed utvrđenoj shemi. Bio je to prepoznatljiv obrazac pastoralnog djelovanja, ali i politike upravljanja Zagrebačkom biskupijom biskupa Vrhovca prema kojem su sve službe i institucije morale

a koja je jamčila vladaru pravo upravljanja Crkvom u zemljama krune sv. Stjepana. Keresturi je podržavao i koristio se Kollarovim djelom i teorijom. Usp. S. LEDIĆ, *Josip Keresturi – javno djelovanje i politička misao*, str. 172–181.

⁷⁶ Keresturi je u spisu autografu *Cogitationes quomodo populus Insulam inhabitans ad summum felicitatis gradum perducere possit*, u kojem je raspravljao o poboljšanju poljoprivrede u Međimurju, ulogu predvodnika i posrednika novih znanja namijenio upravo župnicima, čiji bi posjed trebao biti primjer drugima. Usp. *Isto*, str. 108–110.

voditi sustavno bilježenje svih relevantnih podataka. Kroz cijelu raspravu provlači se teza da je Zagrebački kaptol crkveno-staleška institucija u kojoj se pojedini kanonici nadmeću za svoj osobni materijalni interes te je kao takav nekoristan. Iz perspektive općeg dobra i brige za vjerski život stanovništva autor predlaže smanjenje broja kanonika prema jozefinskom modelu, ograničavanje primanja i svođenje njihove djelatnosti na ispomoć biskupu u stolnoj crkvi. Preostala primanja Zagrebačkog kaptola preusmjerila bi se za potrebe župnika. Zbog svega navedenog nameće se zaključak da rasprava, koja se pojavila pred zagrebačkom javnosti u rujnu 1792. godine, sadrži razrađene reformske smjernice »zagrebačkog klera«. Pojedine teme nisu sustavno obrađene, odnosno autor se na njih vraća u više poglavlja što upućuje da je rasprava napisana žurno bez sinopsisa. Način na koji se autor uvodno i zaključno pozicionira prema vladaru i postavlja problematiku pokazuje da je pisac spisa bio upoznat s političkim i društvenim konotacijama jozefinskih reformi. Iako je spis nastao tri godine poslije smrti cara Josipa II., koncept njegova odnosa prema Crkvi i društvu stavlja se u prvi plan. Iako se na puno mjesta pisac obraća aktualnom vladaru, ne spominje se njegovo ime, ali se na nekoliko mjesta spominje car Josip II. Autor barata nazivima i ulogom političkih i upravnih tijela na razini cijele Monarhije. Općenito, tekst u cjelini iz poglavlja u poglavlje odiše sustavnim razumijevanjem društvene, političke i gospodarske problematike Habsburške Monarhije, iako je autor tek uzgred dotiče. Kada se tomu pridoda poznavanje pojedinosti, imena, službi, historijata i drugih odnosa unutar Zagrebačkog kaptola te pojedinosti iz života župnika, nema sumnje da je autor djela *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* bio sam biskup Vrhovac ili netko od njegovih bližih suradnika koji je pisao prema biskupovim uputama. S obzirom na jozefinske crkvene reforme koje su u duhu katoličkog prosvjetiteljstva stremile brizi za religijski život svih društvenih slojeva, razumljivo je zašto se autor obraćao vladaru iz perspektive župnika. U tom smislu spis se treba promatrati ne samo kao puki obračun sa zagrebačkim kanonicima nego kao pokušaj ukazivanja na suvremenu problematiku vjerskog života i djelovanja klera Zagrebačke biskupije. Kao što su jozefinskim reformama na upravnom području zapreku predstavljale staleške institucije tako je i biskupovim težnjama za poboljšanjem pastoralnog i drugih vidova života biskupije kao jedini snažni oponent stajao Zagrebački kaptol, koji se borio za očuvanje svojih staleških prerogativa.

Vindiciae cleri Zagrabienensis nikako se ne smije promatrati kao jednosmjerno pobijanje teza i »obranu« Zagrebačkog kaptola, na što upućuje naslov i njegovo površno čitanje. Keresturi nije iznio ni jednu optužbu ili negativan stav prema biskupu Vrhovcu. Razlog je zasigurno bio kontinuitet odnosa i dijeljenja stavova s Vrhovcem i prije nego je postao biskupom. Dapače, Vrhovca se apostrofira u pozitivnom kontekstu. Jedina kritika zapravo je bila upućena autorima koji su biskupovo ime stavili u kontekst tako »prostačkog« djela. Budući da je deklarativno intencija djela bila obrana ugleda oklevetanih kanonika i Kaptola, očekivalo se da će Keresturijeva argumentacija biti sustavnija. Nasuprot tomu samim citiranjem i ponavljanjem optužaba izrečenih u *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabienensis* kao da je inzistirao na njihovu isticanju. Glavne optužbe za nemoralan dokoličarski život i neizvršavanje svećeničkih obveza u stolnoj crkvi pojedinih kanonika ili je prešućivao ili negirao bez argumentacije ili opravdavao njihovim drugim poslovima. Ono što Keresturijevo djelo čini autentičnim i daje mu na vrijednosti, koju je javnost

prepoznala kao uspješnu obranu Zagrebačkog kaptola, je stilski nadmoćan i dopadljiv tekst. To je podupirao isticanjem upućenosti u problematiku Crkve, jozefinskih reformi i općeg stanja društva, politike i gospodarstva Habsburške Monarhije. Keresturi je samo osnaživao tezu da je služba župnika u kontekstu jozefinskih reformi najvažnija za unaprjeđenje pastoralne skrbi za puk. No, vrlo je jasno obrazložio da financijsko stanje Monarhije utječe na plaće župnika, ne propustivši naglasiti koliko je za poboljšanje njihova položaja učinio car Josip II. Dramaturgija prikaza fiktivne sinode, koju je smjestio u zagrebačku stolnu Crkvu u jesen 1792. godine (nakon objavljivanja *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis*, a prije svog djela), na prvo čitanje je čin izrugivanja. No, navođenjem da su na »sinodu« došli i župnici Zagrebačke biskupije, njihovi zvonari i učitelji (školnici) pri župnoj crkvi i drugo pomoćno osoblje zapravo je podupiranje pastoralne politike biskupa Vrhovca.⁷⁷ Takav prikaz sinode trebao je biti ironija s obzirom da je tradicionalno upravljanje Zagrebačkom biskupijom uz biskupa bilo u rukama Zagrebačkog kaptola, bez naznake sudjelovanje župnika, a kamoli običnog puka. Dakle, Keresturi je svojim djelom podupirao biskupovu tezu da su u suvremenim okolnostima župnici i kapelani oni koji na svojim plećima nose svakodnevni pastoralni život Crkve. Sav ostali sadržaj i način na koji je to vješto literarno uobličio bilo je zadovoljavanje forme kako bi pred naručiteljem opravdao svoj honorar. Zasad se ne može utvrditi je li Keresturi pisao svoje djelo u dosluhu s biskupom, ali je sasvim jasno da je pronašao modus zadovoljiti potrebe naručitelja i ostati vjeran svojim projozefinskim stavovima.

Oba su djela prvorazredni povijesni izvori za suodnos biskupa Vrhovca i Zagrebačkog kaptola. No, ne treba se zadržati samo na uspostavljanju narativa. Spisi su svjedočanstvo mentaliteta. Nastali su za zainteresiranu javnost, a kao takvi plod su autorovih stavova i projekcije na koji način najbolje pridobiti javnost za svoje ideje.

SUMMARY

BISHOP VRHOVAC AND THE CHAPTER OF ZAGREB DURING THE VISITATION OF THE CATHEDRAL ARCHDEACONRY (1792 – 1794) IN THE CONTEXT OF THE TRACTATES REFLEXIONES DE REFORMATIONE CLERI ZAGRABIENSIS AND VINDICIAE CLERI ZAGRABIENSIS

In September 1792, an anonymous treatise entitled Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis was published in Zagreb. In response to it, already at the beginning of 1793, Josip Keresturi published, also anonymously, a study entitled Vindiciae cleri Zagrabiensis. Both publications were closely related to the episcopal visitation of Bishop Vrhovac to the Zagreb Cathedral Archdeaconry (1792 – 1794). Therefore, the purpose of this article is to analyze both publications, as narrative historical sources written in Latin; since both publications reveal the problems of the Diocese of Zagreb, but also the mentality and in-

⁷⁷ Keresturi kao da je anticipirao Vrhovčev skup svećenika Zagrebačke biskupije koji se održao deset godina kasnije, i uopće njegovu pastoralnu politiku. Usp. Josip KOLANOVIĆ, »Jedna sporna epizoda iz života Maksimilijana Vrhovca«, *Croatica christiana periodica*, god. 5, br. 7, Zagreb, 1981., str. 17–19.

tentions of the person behind these studies. By carefully reading these texts, one can easily conclude that Reflexiones reflects the reform policy of Bishop Vrhovac, and that this text was not written just to denigrate the Zagreb chapter. Consequently, Keresturi's study Vindiciae cleri Zagrabiensis was not created only in defense of the chapter, but also reflects the scope of Vrhovac's reforms, as well the problems within the Zagreb diocese and the mentality of the protagonists of this confrontation.

KEY WORDS: *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis, Vindiciae cleri Zagrabiensis, bishop Maximilian Vrhovac, Chapter of Zagreb, Josip Keresturi.*